

KABDEBÓ TAMÁS

A negyedik parancsolat

1990 óta ez az ötödik esszém a Tízparancsolat egy-egy tételéről. Azt kutatom, mennyire érvényesek a mai szekularizált világban ezek, a hagyománytól megszentelt törvények. Tudvalévő, hogy Mózes után a zsidó nép egy sokkal bonyolultabb törvény- és értékrendszert tulajdonított Jehovának, amelyből az erkölcsi lényeket tízre redukálták. Bibliáktól függően a parancsolatok sorrendje más – én a katolikus Újszövetség hagyományát követve számozom őket. A jelen esszé tárgya tehát az *Apádat és anyádat tiszteljed* predikátum, a dekalógusban első az emberi együttélésre vonatkozó törvények közül. Korábbi írásomban az Első, az Ötödik, a Hetedik és a Tizedik parancsolat *erkölcsi-törvény-képletről* írtam, a kezdeti *Magyar Napló*, a *Tiszatáj*, illetve a *Forrás* és a *C. E. T.* hasábjain.

Lényeges, hogy már induláskor tudassuk, ezek az esszék sem nem igyekeznek a Tízparancsolatot a Gondviselésnek tulajdonítani, vagy lovat adni az istentagadók alá. A hit kérdésében szándékosan nem foglalok állást, mert célom nem a bölcséleti megosztás, hanem a gyakorlati egységesítés. Ha a törvények általános érvényűek – s erre enged következtetni a variánsok felbuknása a Koránban, a Taoban, Buddha tételeiben –, akkor betartásuk az emberi együttélés harmóniáját támogatta a legutolsó időkig, akár Isten rendelkezése, akár nem.

A szülők tiszteletére vonatkozó erkölcsi törvényt a legóvatosabban fogalmazták meg a tíz közül. A „tiszteljed” szó inkább jó tanácsot, mintsem parancsolatot közvetít. Bár úgyszólván minden mitológiában: a skandinávban, a keltában, a görögben, a héberben, az egyiptomiban, stb. találunk példát a megokolt és halálos küzdelemre apák és fiúk között, számuk lényegesen kevesebb, mint az ellenpéldáké. Zeusz uralmáig kannibalizmus uralkodott a görög égben, vele, tőle eredően új összhangot teremtettek meg egymás között (ha civakodtak is) az istenek, s ezt a békét próbálták biztosítani, vagy helyreállítani, újból és újból végét vetve az emberek öldökléseinek, háborúinak. Ábrahám majdnem megöli Izsákot, Absolon Dávid életére tör, de a pátriárkák és a ragaszkodó leányok, hű fiak sokkal hosszabb sora bizonyítja a szülő és gyermek közti kapcsolat érvényét és mélységét. Az is lehet, hogy csak idealizálja a gyakorlatban oly törekeny, és hosszú lejáróban mégis oly időtálló viszonyt. Freud előkaparja Oedipust, de a görög tragédia trilógia főhősének nem volt komplexuma. Sorstragédiát élt át.

Az első kihívás az idők mélyéből ered és a társadalmi rendszerek egy nevezőre hozásából adódik. Szokások szublimációjának vektora a törvény – vagy az isteni tanács –, olyan beidegződések folytatása, melyek az élet nevében születnek és a faj megmaradását biztosítják az egyén egzisztenciájának megcsorbítása nélkül. A negyedik parancsolat egy embrionális humanizmus csíráját melengeti, melyet majd a sztoikusok filozófiája öntözget, s Szent Ferenc kereszténysége szökkenet szárba. Érdekes itt megállni egy pillanatra. A középkori kereszténység kultikus önsanyargatása egyrészt elnyomta az életöröm természetesebb megnyilatkozásait, másrészt el kellett hogy tűrje a pogányok, a hitszegők, a szakadárokat, a másditűket viselkedési módjait. Ferenc Dantétól innen és Benedeken túl nem szüleit, hanem osztályának szokás- és értékrendszerét tagadja meg, új utat enged az életörömnek és elülteti az ekológia magvait. Természet-himnusza a farkastestvér iránti szeretete, a madarak dédelgetése egy olyan ember lelki arculatát mutatják, aki a teremtés minden lényének békéjét a szívében viselte.

Bár korábban is van ilyesmire példa, az ideális és idealizált szülő–fiú, gyermek–apai viszony Ferenc humanizmusával szökkenet szárba. A görög és római mitológikus családkép civakodó és csalásra hajlamos kényuraknak, delnőknek mutatja be az isteneket. A judaizmusban Isten bíró, kinek büntetése nyomorúság, halál, sorozatos átok, jutalma gazdagság, sok gyermek és (helyelközzel) boldog családi élet. A kereszténység az égre rajzolja a családi életet: Mária, a földön az önmehtagadó Józseffel együtt neveli az Istenembert; az istenség pedig nemcsak jelképes, hanem tulajdonképpen apa is. (A guyanai wapishana indián mítosz szerint szellem az „Isten” – neme nincs –, de teremtménye, az Arapaima őshal, mindennemű élet ősanija, már nőnemű.)

A szentferenci Isten jóságos odafönti családapa, aki minden teremtményét szereti, s akihez minden teremtmény, fiú-leányi szeretettel kapcsolódik. Az emberektől Szent Ferenc megköveteli a megnemszűnő gyermeki ragaszkodást, a teremtmények között előlegezi a testvériséget.

A szülői szeretet általános érvényű a bioszférában. Vagy a fajfenntartás ösztöne diktálja ennek a szeretetnek a módjait, vagy éppenséggel a szeretet továbbadásának folytatólagos eredménye a szaporulat, a megannyi egyed. Az eredmény mindenképpen a faj fennmaradása. Az emlősök közül a többség törődő szülőket mutat fel – az anyának nagyobb szerep jut, rendjére –, a ragadozók között a macskafajtáknál megbicsaklik valami: az apa gyakran a fiak, a fiúk az apák életére törnek. Ha ehhez a balszokáshoz hozzáadjuk a föld vadonainak katasztrofális csökkenését, megértjük, miért éppen a tigris, a leopárd, a gepárd, a párduc, a puma van kiveszőfélben. Szöges ellentétben a macskafajták patriarchális tendenciájával, az elefánt, a majom vagy számos madárfajta gondosan neveli csemetéit, melyek a növekvő korban, a fészekben és azon kívül, ragaszkodnak szüleikhez. Ha az embert az állatvilág legfejlettebb tagjá-

nak („a teremtés koronájának”) tekintjük, elméje, tudatának fejlettsége, eszközhasználata, nyelvképessége révén, akkor az emberfajta szülői gondoskodását most a fejlődés jelenlegi csúcán szemléljük. A józan ész és a tudományos vizsgálat szerint a szülő és gyermeke közti szeretet reciprocitás ugyan, de intenzitása különböző. Magyarán a szülő jobban szereti gyermekeit, mint a gyermek szüleit. A kapcsolat fennmaradását viszont nemcsak életre, hanem generációkra szólónak tekintjük. Az intelemben: tiszteld szüleidet, beleértendő a nagyszüleid, dédnagyszüleid és a már nem élő eleid is. *Tiszteld családfejedet*, mondhatnók okkal és joggal. (Lásd a tulajdonjogokat és az öröklődési törvényeket.)

Az ószövetségi patriarkátus a zsidó hitrendszerben az Isten ajándéka. Bár az apa–fiú viszonyban nagyobb szerep jut benne, mint a leány–anya, leány–apai viszonyban, lényeges, hogy a leányi ragaszkodás hiányára csak közvetett példákat találunk az Ószövetségben, és arra egyet sem, hogy a szülők megvagy kitagadták volna leányukat.

Az ősök tisztelete a Sinto tengelye, az egykori kínai, a mai japán társadalom pillére. Áttétellel, ez a tisztelet a japán üzleti- és ipari élet egészét átszövi, paternalisztikusak a cégek, a vállalatok, sőt a katonaság, a rendőrség is. Tonga szigetén, sokezer kilométerrel Japántól nyugatra, a Csendes-óceán közepén is paternalizmus uralkodik. Míg Japán az ipari fejlődés zenitjén áll, Tongában az uralkodó főleg félmeztelenül fogadja fiainak, unokáinak hódoló szeretetét. Állítólag a sziget több ezer lakosának mindegyike vérrokona. Ősi, törzsi paternalizmus ez 1996-ban; az általam ismert dél-amerikai indián törzsek körében (három és fél éven át a környezetükben és közöttük is éltem) általános az öregek tisztelete, megbecsülése eltartása. A vének a bölcsék, – mint az Ószövetségben, nagy tekintélynek örvendenek; természetesen itt is vannak kivételek, egyes törzsek a „sorsukra bízzák” az öregeket. A századvég Velencéjében helyel-közzel tartja még magát az a tizenhatodik században tökéletesedett életmenet – ha úgy tetszik a jóléti társadalom mikroszkopikus prototípusa –, hogy az egyházközségek eltartanak mindenkit, szegényt, árvát, özvegyet. Senkit, aki velencei, nem bíznak sorsára, mert mint velencei polgár szociális juttatásokban részesül. Régen minden a városatyák, a Tízek kezében összpontosult, s az atyák atyja – a doge (a lagúnák koronázatlan királya) állampolgárait „fiai és leányaiként” kezelte. Ez is a patriarkális berendezkedés egyik formája, az állampolgárok és polgárnők tisztelik „atyjukat”, ki őszintén, ki hivatalból, ki a beárlástól félve, ki hálából, ki szokásból. Délebbre az olasz társadalom a matriarchátus¹ vonásait viseli magán a gyakorlati család- és az ideális vallási szinten. A Madonna-kultusz ma is a keresztény taljánok elsődleges vallási ismertetőjele, s családon belül a *mammismo* túlélte Róma, a feudalizmus és a harácsoló primitív kapitalizmus bukását. Az olasz nem feltétlenül tiszteli apját, de anyjához szerető tisztelettel ragaszkodik, élete végéig. Bár az utolsó félév szá-

zadban gyöngült a család vonzereje, ma is egyik mágnes a kaleidoszkopikus olasz életnek.

Az angol élet² – az irodalom jó tükre ennek, gondoljunk Dickensre – már a múlt században is ridegebb, személytelenebb, kegyetlenebb viselkedésformákat mutatott fel. Az árvák árvábbak voltak itt, mint Dél-Európában, az öregeket ha kellett, ha nem, „szeretetházba” gyömöszölték, a gyermekek hamarabb elhagyták szüleiket és a maguk lábára állva kevesebbet törődtek világra hozóikkal, mint azt mi tettük Közép-Európában.

Talán nem véletlen, hogy a szeretetházak rendszere Angliában a legkiterjedtebb. Valahol kollektív tudatunk mélyén él még egy kép, mely az öreg szülőkről, nagyszülőkről való gondoskodást a család keretében ábrázolja. Ennek a képnek indián példáit Dél-Amerikában a valóságban is megláthatni, nem beszélve a fejlett Japánról, vagy az ősi szokásaikat ma is gyakorló indusokról. Ám jóval gyakoribb túladni az öregeken. Jól látta ezt Déry Tibor a *G. A. úr X-ben* című regényében. Nos, a gyengülő, a szellemileg megroppanóban lévő szülőket egyszerűbb szeretetházba vagonírozni – hisz ott, ugyebár, profi gondozók kezébe kerülhetnek –, mintsem otthon bíbelődni velük. Idehaza a lakásmizéria miatt az Aggok háza c. intézmény inkább szükségszerűségnek, mint kegyetlenségnek hat; Angliában az egyes családokra jutó élettér nagyobb, az angolok mégis szükségszerűnek látják szüleik kiközösítését, „az ő saját kényelmük érdekében”. Mivel a szeretetházak „megoldás” egyre szaporodik az ipari társadalmakban, úgy vélem, a gyermek szülei életét egyre inkább hasznossági periódusokra osztja: nagyszülői korban, vagy az után az öregekre nincs többé szükség a családban.³ Fizetett pesztonkát is egyszerűbb találni, mint a nagyszülőket gyermekgondozásra befogni. Véleményem szerint a szeretetház/aggok háza intézmény elengedhetetlenül szükséges azok számára, akiknek nincsenek olyan közvetlen leszármazottai, akik az otthon folytonosságát *otthon* biztosítanák. Az emberi életút, *the human condition* korszakolása talányként hangzik el a szophokleszi szfinx szájából: a gyermek négy lábon jár, a felnőtt kettő, az öreg, botjával, három lábon – a megfejtés szerint. Ebből a gondolatból a humanista egzisztencializmus azóta is ihletet merít. Háromlábú korban jobb a szeretetház, mint a semmilyenház.

Van egy ciprusi születésű örmény fűszerkereskedő barátom, Jirar Azirjan, Manchesterben. Az idén volt hetvenöt éves. Hat nyelven beszél, kis boltját egy görög házvezetőnő segítségével futtatja az angol nagyváros egyik belső kerületében. Az elmúlt négy esztendőben hatszor törtek be boltjába, fényes nappal. A hat közül három betörést kiskorúak hajtották végre. Egy ízben összeverték barátomat, mert a kasszában található kilencven fontot kevésnek ítélték. Meglepő számomra – és számára – a legutóbbi, a tavalyi rablási kísérlet volt. A három tettest elfogta a rendőrség, kihallgatták, majd elengedték őket. Ugyanis három kislányról volt szó, két tizenegy és egy tízévesről. Rozoga öreg barátom

mat az üzlet egy sarkába szorították és cukorkát, édességet követeltek. Az idősebbik kettő elvált, és munkanélküli szülők gyereke volt, akik kényük-kedvükre jártak haza, vagy maradtak ki otthonról. Az iskolát elkerülték. A legkisebb lány egy gyári munkás család egyetlen gyermeke, mindent megkapott otthon, amire látszólag szüksége volt, egyet kivéve: apja, anyja napközben magára (azaz az iskolára) hagyta őt, melyet a másik két – egyébként szomszéd lány – hatására ő is gyakran elkerült.

Noha könyvet lehetne (és kellene) írni az eldurvuló világ egyre barbárabb cselekedeteiről, elsősorban a gyermekek kegyetlenségéről, melynek a szülők isszák meg a levét, mindezt szántszándékosan „egyszerűsíttem” le néhány elrettentő példára. Azért, azért is, mert ezeket a példákat jóformán mindenki meg tudná duplázni, és azt szeretném, hogy szaporítaná is és elgondolkodna rajtuk. Megfélézhető-e, avagy megállíthatatlan a folyamat?

Újsághírek:⁴ *Anglia:* „Fiatal fiúk félholtra vertek egy öregembert az oxfordshirei Abingdonban. A lakáskulcsot az áldozat unokája szolgáltatta a behatolóknak.”

„A vőlegény lőtte le menyasszonya apját a leány biztatására. A busás örökség helyett a felbujtó életfogytiglani börtönbüntetést kapott.”

„Egy 94 éves asszonyt a behatoló fiatalok csoportjából egy 12 éves fiú vert agyon.”

Írország: „A 48 éves farmer belehalt sebeibe. Az ütlegelés zajára figyelmes szomszédok a farmer tizenéves fiát elfutni látták. A fiút ötödik napja keresik.”

Hollandia: „Kábítószeres fiatalok lelőttek egy asszonyt, aki görcsösen fogta retiküljét. A letartóztatottak között volt az áldozat tizenöt éves leánya is.”

Egyesült Államok: „A két fivér lelőtte szüleit. A házban talált készpénzt eldorbézolták.”

Ezek a példák egy százalékát sem teszik ki a szomorú körképnek, melyen sajnos Magyarország is fellelhető.

A század utolsó negyedében már-már ragály – (még nem járvány) tüneteket mutat az idősök ellen elkövetett bűncselekmény. Az erkölcsi nevelés tabujának hitt védtelenek és gyöngék közül éppen ezt a kor- és körülmények által legkiszolgáltatottabb ember-réteget, a *kiérdemesülteket* éri a növekvő számú brutalitás. Miért?⁵

A felszíni és mechanikus magyarázat pofonegyszerű. A rablóhal a vízben a sérült, lassan mozgó egyedeket támadja meg legelőször; a prédára leső oroszlán a bicegő zebrát. A botjára támaszkodó aggastyán pénztárcája a könnyű zsákmány ígérete. Ha ellenáll, védekezése a támadókra nézve veszélytelen, azonnal lebunkózzák.

A második válasz bonyolultabb. A bűnöző fiatalok egy jelentős része bandákba verődve vadászik áldozatokra. A vadász-szellemet a nyereségvágy hajtja és a „banda-mentalitás” ösztökéli, mely elsősorban a *trófeákat* értékeli. A normálisnak hitt tisztelet, mely egykor a kornak kijárt, teljesen atomizálódik a nyereségvágy és a bandaszellem ciklotronjában. A bűnöző bandák kötelékébe tartozók közül sokan teljesen elidegenednek szüleiktől, családjuktól, alkalomadtán képesek kirabolni, megölni legközelebbi hozzátartozóikat.

A harmadik válasz feltételezéseken alapszik. Amíg volt egy elfogadható és általános erkölcsi rend (talán volt ilyen és talán aránylag kevesek vonhatták ki magukat alóla), addig a hivatkozási pontok egy hitrendszer tételeiként belső gombnyomásra működtek. Az öregeket, a szülőket, a családot tisztelni illett és kellett:⁶ hamari büntetéssel, társadalmi kiközösítéssel, vallási kiátkozással járt (járhatott) az ellenkezője. A gazemberségnek is voltak határai – idegeneket bántottak, gyilkoltak: szülőket, öregeket nem. A zártabb infrastruktúra nem engedte meg (azaz csak ritkán), hogy suhancok ellenőrizhetetlen bandákba verődjenek, és a bandaszellem nem próbálta maga alá gyűrni az évezredek tabukat. (A családtagokra kiterjedő kannibalizmus elszigetelt, etnikus jelenség volt.)

A kábítószer a mai fogyasztói társadalom métélye, voltaképpen ártalmasabb a ráknál, mert ragályos; egyenrangú tehát az AIDS-szel, mivel akarva-akaratlanul is fertőz. Ondó vagy véresejt-szállítmány sem kell hozzá. A drog *oka* a gonosztetteknek, de a narkózis *eredménye* valami egzisztenciális elégtelenségnek, amely a fekete mágia körébe vonja a látszólag önkéntes „fiak és lányok” százezreit, a földgolyó minden pontján. A kábítószer rabja, belső, biológiai szükségétől hajtva bárminemű gonosztetre képes. Recseg, ropog, hámlik, patogzik a mennyezet, repedések rések támadnak, összeomlik-e a ház?

A régi bazilika összeomlóban volt, amikor az új Szent Péter templomot építették Rómában. Százhatvanhat évig tartott az építkezés, a kupoláról lezuhant jónéhány kőműves, a reformáció szétrepesztette a katolikus egyházat, de a templom végül elkészült és a kereszténység is túlélte a reformációt és az ellenreformációt. Az indulgenciákat ma már nem árulják. Talán a jelenlegi vajúdas a társadalmi romosodás és ugyanakkor az újraépülés szimultán folyamata. Talán van a szocializmusnak egy még néhány ki nem próbált és potenciálisan hasznos változata. Talán a „zöldek” beojtanak valami újfajta humanizmust, környezetvédő tudatot, természetőrséget, egzisztenciális és ontológiai tisztességet a társadalomba, amely kalibrálja, hogy a legközvetlenebb környezet: a másik ember. Talán nem.

Az 1996. újév két új krédóval köszöntött be Albionba. Az egyiket a Londoni Egyetem egyik pedagógiai kutatócsoportja inspirálta, a másikat egy Philip Baker nevű író és biológus. A pedagógusok új kánont, ha úgy tetszik, új tízparancsolatot sürgettek. A „rég”i kapcsán kétezer évvel ezelőtt megkérdezték Jézust a főparancsolatokról, az erkölcsi mondanivaló lényegéről. Jézus

a *szeretetparancs* megerősítésével válaszolt. Az istenszeretet mellett az ember, az embertárs, sőt az ellenség/ellenfél szeretetét írta elő. Ez a kemény tétel az elmúlt kétezer évben csak helyvel-közzel juthatott érvényre. A pedagógusok sugallta új tízparancsolat kvintesszenciája: *úgy képviseld saját érdekeidet, hogy másnak ne árts vele és ne szaporítsd meggondolatlanul a lakosságot.* (Magyarán: csak akkor hozz létre utódot/utódokat, ha az anyagi és a szellemi gondoskodást vállalod.)

Baker krédója radikálisabb, egyszerűbb. Az emberközpontúságot, az alapvető humanizmust felvállalja, nála az élővilág szeretete és a tudatfok misztikus tisztelete. *A magasabb tudatfokon létező élővilág érdemesebb az életre, mint az alacsonyabb fokon álló.* Egy rádió-interjú nekiszögezte a kérdést: feláldozna-e egy félkegyelmű csecsemőt egy szuperintelligens csimpánzéért? „Igen”, volt a válasz. Baker, ha nem is „sürgeti” egy újfajta etika bevezetését, mellette voksol már.

Van az éremnek egy másik oldala, amely az etika előtt galoppozó genetika utópisztikus arculatát mutatja. A századelő Aldous Huxleyjének fantasztikus elképzelése a „lombik bábikról” a századvég ajtónkon kopogtató realitása lett. A „surrogate motherhood”, magyarul a *helyettes anyaság* új tudományos eredmények eredőjeként hozott élettani megoldásokat és erkölcsstani bonyodalmakat. Terméketlen szülők pótanyát bérelhetnek, terméketlen feleséggel rendelkező termékeny férj választhat a pótanya természetes vagy mesterséges megtermékenyítése között. Rendellenességtől megterhelt anya lombikban megtermékenyített magzatot melengethet méhében, impotens apa ondósejtje lombikban egyesülhet a szülésképtelen anya petesejtjével. Tudomásom szerint lombik-csecsemő még nem látta meg a napvilágot anya, vagy pótanya közbenjárása nélkül, de ezrével, talán tízezérekkel őriznek a föld megannyi laboratóriumában megtermékenyített és lefagyasztott embriókat. Ezek egy jelentős hányadáról nem tudják, ki volt a gombostűfejnyi embriók (eme megdermedt életcskék) apja-anyja.

Konrad Lorenz az etológia megalapítója kisliba és kiskacsa kísérletekkel bizonyította – már a század közepe táján –, hogy az újszülött baromfi az tekintetű szülőjének („anyjának” –, mondja Lorenz), aki a keltetőből kiveszi őt, enni ad neki. Az emberparány azzal a lényel köt szeretet-szövetséget, aki legkisebb kora óta szoptatja, gondozza. Kit tekint (majd) a *lombik baba* „szülőnek”? Ha nem a gépi apparátust, akkor talán a labor asszisztentst, aki az üvegeket és a fenekét mossa.

A szocialista köntös kakukkfiókájára, a nemrég megbukott államkapitalizmus ideológiájára az „újtípusú” gyermeket a „maradi” szülő beárusítására biztatta. Ez a farkas-legalizmus már a múlté. Azonban két esetről tudok, egyik Angliában, a másik Amerikában került bíróság elé, amikor kiskorú gyerek „jogaihoz ragaszkodva” beperelte szüleit és megnyerte a pert. „Gyermekek jogait tisztel-

jed”, írta az egyik szertelen riporter a tárgyalás után. Ez is egy kockája az absztrakt mozaiknak, az értéktorzulásnak.

Egyetlen ok vagy egy egyvágányú ok-okozat csatorna nem vezethet bennünket a felvázolt problémák eredetéhez, és nincs olyan summa, ami összefoglalhatná azt a társadalmi-etikai szövevényt, amelyet mi a gyermek és szülei közti válságként fogunk fel. A válság világjelenség, habár a föld, sőt egy-egy ország, vagy város különböző pontjain más és más hatásokkal jelentkezik. Nagyon félve, és a magam véleményével szőrmentén bánva óvatosan mondanám, hogy a válság fókuszában a család intézménye áll. Az önmagában dicséretes női egyenjogúsítási mozgalom hátulütője, hogy nem a gyermeknevelés, hanem a karrier lesz a nő kitűzött célja. A házasság tradicionális dinamikája megbomlik, a gyermek két vetélytárs között vergődik. Másutt, a gyerek, elvált szülők szét-tört otthonok, pót-nevelő-mostoha-szülők között hanyódik, vagy saját szülei azok, akik az alkohol, a nemi kalandok, a drogok, a munkanélküliség okozta letargia miatt elhanyagolják őt. Kit tiszteljen az ilyen világ-árvája?

Benne élünk, körülvesz bennünket az érzéketlenség, a durvaság áradata. Ezért, éppen ezért nem tudjuk megítélni mennyivel rosszabb dolga van a mai szülőnek, mint a félévszázaddal előbbinek. Nem tudjuk, mi a tiszteletlenség százalékaránya a tisztelet ellenében, de azt tudjuk, hogy azokban az otthonokban ahol egészséges a családi élet, a Negyedik Parancsolat ma is érvényes.

Ám lehet, hogy egy olyan átrendeződés küszöbén állunk, melynek a család-bomlás nem oka, csupán szimptomája.

JEGYZETEK

1. Az európai kontinens nyugati felében Olaszont ismerem legjobban. Idefűz két kutatóút, hat nemzeti könyvtár és hét egyetem belsőbb ismerete műtörténeti tanulmányaimnak, olvasó-szociológiai felméréseimnek szebbik fele. Ma is évente megfordulok Velencében, Firenzében vagy Rómában, hol levelezőim („informatórain”) laknak.
2. Életem középső szakaszát Angliában éltem le, voltam itt diák, szakreferens, könyvtárigazgató, egyetemi oktató. Mindkét lányom itt él, jelenlegi egyetemi munkám miatt havonta járok át oda Írhonból. A két ország/életszemlélet összehasonlítása nem véletlen műve, már azon túl, hogy e kettőt ismerem legjobban. Összevetésükkel a két európai végletet kívánom érzékeltetni.
3. Bár e bonyolult kérdés nagyobb részletezést igényelne, ebben az esszében csak szűrőpróbákkal szolgálhatunk. Nem tudok arról, hogy lenne ilyenfajta egységes föl-mérés de az AGE CONCERN c. folyóirat egy ízben adatokat közölt: hányan mentek be „önkéntesen” egy londoni szeretetházba. A megkérdezettek 40%-a

- felelt igennel (1980-as évek). Az angol állami szeretetházak 1993-ig szociális juttatásként működtek. Az elmúlt három évben egy kormányrendelet következtében a helyi „önkormányzatok” megkövetelik, hogy a belépő személy eladja a megfelelő ingatlanját és az így nyert összeget saját folytatólagos ellátására befizesse. Ez megakadályozza, illetve bonyolítja az örökbe hagyást, tehát az örökségüket féltő kisemberek egyre inkább vállalják szüleik/szülőjük gondozását.
4. „Újsághírek” címszón ún. *random sampling* értendő itt. Noha egyetemünk szociológiai tanszékének jóvoltából több ország bűnügyi, rendőrségi és bírósági statisztikái rendelkezésekre állnak (Nagy-Britannia, Írország, Észak-Írország), nem ezekkel kívántam élni, hanem a levelezőim/barátaim tudatában megragadt sajtóhírekkel, mivel ezek járnak be a világot és a nem szakemberek rendelkezésére ezek állnak. Értesüleéseimet a következőktől szereztem: Kathleen Jámbor pszichológus, Oxford; Határ Győző író, London; Roelf Van Haeften könyvtáros, Hollandia; Anna Kane, muzsikus, Írország; professor Walter O'Neil, építész, Egyesült Államok.
  5. Most (1996 május 14-én) olvastam el Professor Michael MacGreil maynoothi szociológiai professzor felmérését: *Prejudice in Ireland*, mely az év végén jelenik meg könyv formájában. Esszém gondolataihoz fűződő részeket este megvitattuk. MacGreil szerint az ír társadalomban nincs „növekvő előítélet” sem a szülők, sem az öregek ellen. Leegyszerűsítve a kérdést, arról van elsősorban szó, hogy a szülők értékítélete megingott s ennek következtében egyre inkább hiányzanak a továbbadható, „örökölhető” erkölcsi normák.
  6. MacGreil felhívta a figyelmemet arra, hogy az ún. kisközösségekben az öregek tisztelete sokkal nagyobb mértékben megvan, mint a társadalom egészében. Szerinte szinte mindegy milyen jellegű a kisközösség: vallásos, vallástalan, érdekszövetkezet jellegű, társadalmi-művészi orientációjú, mindezek kohéziós erejéhez tartozik a szülők megbecsülése is. Vannak szeretetházakat futtató kisközösségek is: szellemi emocionális sikerük az idősök körében szinte maradéktalan.
  7. Jelen írásom angol nyelvű változatát megmutattam M. Elliott Batemannek, a hadtörténelem manchesteri professzorának. Őt idézem: „A szülők ellen elkövetett bűnök még húsz évvel ezelőtt is csak elvétve fordultak elő, családi okokból kifolyólag. A vadidegen öregek bántalmazása, kirablása ma a nyugati társadalmak egyik rákfénéje. Gyerekkoromban ez a jelenség teljesen ismeretlen volt és ma is ismeretlen az olyan patriarkális társadalmakban, mint India.”